

Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Για τη συζήτηση και ψήφιση του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας με τίτλο *«Χάρτης Μετάβασης των Ενόπλων Δυνάμεων στη Νέα Εποχή (Σταδιοδρομία και εξέλιξη Αξιωματικών, Υπαξιωματικών και Επαγγελματιών Οπλιτών των Ενόπλων Δυνάμεων, μισθολογικές ρυθμίσεις για το στρατιωτικό προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων, αναδιοργάνωση ακαδημαϊκής εκπαίδευσης των Ενόπλων Δυνάμεων, στρατολογία των Ελλήνων, εθελοντική στράτευση γυναικών και άλλες διατάξεις».*

19 Δεκεμβρίου 2025

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) είναι το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της ελληνικής Πολιτείας και ο Εθνικός Θεσμός σε θέματα προστασίας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Έχει ιδρυθεί με το Ν 2667/1998 βάσει κανόνων των Ηνωμένων Εθνών (Αρχές των Παρισίων) όπως αυτός αντικαταστάθηκε με τον Ν 4780/2021. Σε αυτήν μετέχουν πρόσωπα οριζόμενα από είκοσι φορείς (ανεξάρτητες Αρχές, συνδικαλιστικές οργανώσεις, δικηγορικοί σύλλογοι, οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και ερευνητικά ιδρύματα).

Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ), εθνικός θεσμός για τα δικαιώματα του ανθρώπου και ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας σε θέματα προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, είναι, σύμφωνα με τον ιδρυτικό της νόμο, το κατ' εξοχήν αρμόδιο όργανο για την παροχή γνωμοδοτήσεων επί προωθούμενων μεταρρυθμίσεων εθνικής νομοθεσίας που άπτονται ζητημάτων προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή/και με αντίκτυπο σε αυτά.

Η ΕΕΔΑ έχει επιδείξει διαρκές ενδιαφέρον για θέματα που άπτονται της ελευθερίας συνείδησης, έχοντας ειδικότερα ασχοληθεί επανειλημμένως με ζητήματα που προκύπτουν από την εκπλήρωση εναλλακτικής υπηρεσίας και την προστασία των δικαιωμάτων των αντιρρησιών συνείδησης.

Πράγματι, ήδη από το 2001 η ΕΕΔΑ έχει επισημάνει την ανάγκη ανάληψης συνολικής πρωτοβουλίας νομοθετικής ρύθμισης του ζητήματος των αντιρρησιών συνείδησης, εστιάζοντας ιδίως στην ενίσχυση του θεσμικού πλαισίου της εναλλακτικής υπηρεσίας,¹ ενώ το 2004 επανήλθε με σειρά συγκεκριμένων προτάσεων για την πρόβλεψη ουσιαστικών εγγυήσεων με στόχο τη διασφάλιση του γνήσια πολιτικού (μη στρατιωτικού) χαρακτήρα της εναλλακτικής υπηρεσίας και της μη τιμωρητικής φύσης και διάρκειάς της.² Μάλιστα, ένα χρόνο αργότερα, ενόψει της ψήφισης του Ν 3421/2005 «Στρατολογία των Ελλήνων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 302/13.12.05), η ΕΕΔΑ είχε επισύρει την προσοχή του νομοθέτη στη διάταξη του εν λόγω σχεδίου νόμου, η οποία προέβλεπε την έκπτωση από την ιδιότητα του αντιρρησία συνείδησης όσων ασκούσαν συνδικαλιστική δραστηριότητα ή συμμετείχαν σε απεργία κατά το χρονικό διάστημα της εναλλακτικής υπηρεσίας τους, τονίζοντας ότι προσέκρουε σε θεμελιώδεις συνταγματικές διατάξεις.³

Το έτος 2016, η ΕΕΔΑ επανέλαβε τις συστάσεις της για σειρά άλυτων ζητημάτων ενόψει της συζήτησης Σχεδίου Νόμου,⁴ στις οποίες επανήλθε και με σχετικό δελτίο τύπου πριν την ψήφιση του,⁵ αλλά και πάλι σε μεγάλο βαθμό δεν υιοθετήθηκαν. Λίγους μήνες αργότερα, με αφορμή την καταδίκη της Ελλάδας στην υπόθεση Παπαβασιλάκη, η ΕΕΔΑ υπενθύμισε τις θέσεις της.⁶

Τον Νοέμβριο του ίδιου έτους, η ΕΕΔΑ υπέβαλε υπόμνημα προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, σχετικά με τη διαρκή παραβίαση

¹ ΕΕΔΑ, [Προτάσεις](#) για το θεσμό της εναλλακτικής πολιτικής- κοινωνικής υπηρεσίας (2001)

² ΕΕΔΑ, [Προτάσεις](#) της 10/06/2004 όπως τροποποιήθηκαν στις 01/07/04 επί ζητημάτων αντιρρησιών συνείδησης και του θεσμού της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας στην Ελλάδα (2004)

³ ΕΕΔΑ, [Πρόταση επί της παρ. 5, άρθρου 64 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Στρατολογία των Ελλήνων και άλλες διατάξεις»](#) (2005)

⁴ [Παρατηρήσεις](#) της ΕΕΔΑ επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» (Αντιρρησίες συνείδησης) (20.1.2016)

⁵ [Δελτίο Τύπου](#) της ΕΕΔΑ: Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του άρθρου 12 του ΣχΝ του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας "Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις" (Αντιρρησίες Συνείδησης) (28.1.2016)

⁶ [Δελτίο Τύπου](#) της ΕΕΔΑ με αφορμή μια ακόμη καταδίκη της Ελλάδας σε θέματα Αντιρρησιών Συνείδησης [ΕΕΔΑ, Παπαβασιλάκης κ. Ελλάδας, 15.9.2016] (27.9.2016)

του Άρθρου 1 παράγραφος 2 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, ως προς τη διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας, αναδεικνύοντας επίσης τις διακρίσεις που υφίστανται οι αντιρρησίες συνείδησης μεγαλύτερης ηλικίας.⁷ Το υπόμνημα αυτό συνέβαλε ώστε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων να ανοίξει εκ νέου το ζήτημα της διάρκειας της εναλλακτικής υπηρεσίας, ζητώντας από την Ελλάδα να καταθέσει στην επόμενη έκθεσή της περαιτέρω πληροφορίες.⁸

Το έτος 2017, η ΕΕΔΑ υπέβαλε υπόμνημα⁹ προς τον Ύπατο Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, ενόψει της τετραετούς αναλυτικής του έκθεσης για το δικαίωμα στην αντίρρηση συνείδησης, αναλύοντας όλα τα εκκρεμή ζητήματα εναρμόνισης της νομοθεσίας και πρακτικής για τους αντιρρησίες συνείδησης με το διεθνές δίκαιο και τα διεθνή πρότυπα ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ακολουθώντας, η έκθεση του Ύπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα συμπεριέλαβε σειρά αναφορών για την κατάσταση των αντιρρησιών συνείδησης στην Ελλάδα, αναφορικά με τα ζητήματα της επανειλημμένης τιμωρίας αντιρρησιών συνείδησης, της μη αναγνώρισης του δικαιώματος στην αντίρρηση συνείδησης για επαγγελματίες στρατιωτικούς, των διαδικασιών εξέτασης για την αναγνώριση αντιρρησιών συνείδησης και της τιμωρητικής διάρκειας της εναλλακτικής υπηρεσίας.¹⁰

Το έτος 2019 η ΕΕΔΑ υπέβαλε παρατηρήσεις επί των άρθρων 18, 21, και 22 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρυθμίσεις Μέρμνας Προσωπικού Ενόπλων Δυνάμεων, Στρατολογίας, Στρατιωτικής Δικαιοσύνης»,¹¹ (μετέπειτα Ν. 4609/2019) αναφορικά με τα ζητήματα της διάρκειας της εναλλακτικής υπηρεσίας, τη σύνθεση της αρμόδιας γνωμοδοτικής υπηρεσίας για την αναγνώριση των αντιρρησιών συνείδησης, το θέμα των συνεχών και αλληπάλλληλων διώξεων αντιρρησιών συνείδησης καθώς και την ύπαρξη αδικαιολόγητων διακρίσεων σε βάρος των αντιρρησιών συνείδησης έναντι των υπηρετούντων κανονική θητεία.

Το έτος 2022 η ΕΕΔΑ σε υπόμνημά της επί της έκθεσης του Ύπατου Αρμοστή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (OHCHR) του ΟΗΕ¹² επανήλθε επισημαίνοντας και πάλι την ανάγκη αναγνώρισης της αντίρρησης συνείδησης ως δικαίωμα καθ'εαυτό, τη διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας, την υπαγωγή της διαδικασίας αναγνώρισης αντιρρησιών συνείδησης σε αμιγώς πολιτικές αρχές και επιτροπές, την παραβίαση της αρχής *ne bis in idem*

⁷ Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ σχετικά με τη διαρκή παραβίαση του Άρθρου 1 παρ. 2 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη ως προς τους αντιρρησίες συνείδησης στην Ελλάδα (11.11.2016)

⁸ ECSR, Conclusions XXI-1 - Greece - Article 1-2, 09/12/2016, <http://hudoc.esc.coe.int/eng?i=XXI-1/def/GRC/1/2/EN>

⁹ Υπόμνημα της ΕΕΔΑ στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2017 του Ύπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης (Φεβρουάριος 2017).

¹⁰ OHCHR, Conscientious objection to military service, Analytical report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, (A/HRC/35/4), 1 Μαΐου 2017, παρ. 18 (σημείωση 29), 51, 53, 54 (σημείωση 77).

¹¹ ΕΕΔΑ, Παρατηρήσεις επί των άρθρων 18, 21 και 22 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας "Ρυθμίσεις Μέρμνας Προσωπικού Ενόπλων Δυνάμεων, Στρατολογίας, Στρατιωτικής Δικαιοσύνης και άλλες διατάξεις" (19.3.2019)

¹² Υπόμνημα της ΕΕΔΑ στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2022 της ΥΑ του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου για το δικαίωμα της αντίρρησης συνείδησης (21.3.2022)

με τις αλληπάλληλες ποινικές διώξεις και καταδίκες των αντιρρησιών συνείδησης και τη δυσμενή διακριτική μεταχείριση των αντιρρησιών έναντι των υπόχρεων σε στρατιωτική υπηρεσία ως προς το τόπο παροχής της εναλλακτικής υπηρεσίας και ως προς το ποσό εξαγοράς αυτής για του υπερβαίνοντες ορισμένη ηλικία.

Το έτος 2023 η ΕΕΔΑ με επιστολή της προς τον Υπουργό ΥΠΕΘΑ, αναφερόμενη στο άρθρο 62 του υπό ψήφιση τότε Σχεδίου Νόμου «Μέριμνα υπέρ του προσωπικού των Ενόπλων Δυνάμεων κλπ», με το οποίο αυξάνονταν και πάλι οι αξιωματικοί που συμμετείχαν στην ειδική πενταμελή επιτροπή κρίσης των αντιρρησιών συνείδησης από έναν σε δύο (επαναφέροντας την ισχύσασα προ του ν. 4609/2019 - παρ 2 και 3 του άρθρου 23 - ρύθμιση), τόνιζε την αντίθεση της εν λόγω διάταξης στα διεθνή πρότυπα και τις παλαιότερες καταδικαστικές σε βάρος της Ελλάδος αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), επισημαίνοντας ταυτόχρονα και τον μέχρι βεβαιότητας κίνδυνο καταδίκης και πάλι της χώρας μας από το ΕΕΔΑ σε σχετικές υποθέσεις. Μετά την παρέμβαση της ΕΕΔΑ η σύνθεση της ως άνω ειδικής επιτροπής δεν μεταβλήθηκε και η σύνθεσή της παρέμεινε ως είχε.¹³

Στις 15.12.2025 κατατέθηκε προς συζήτηση και ψήφιση στη Βουλή το σχέδιο νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας με τίτλο «*Χάρτης Μετάβασης των Ενόπλων Δυνάμεων στη Νέα Εποχή (Σταδιοδρομία και εξέλιξη Αξιωματικών, Υπαξιωματικών και Επαγγελματιών Οπλιτών των Ενόπλων Δυνάμεων, μισθολογικές ρυθμίσεις για το στρατιωτικό προσωπικό των Ενόπλων Δυνάμεων, αναδιοργάνωση ακαδημαϊκής εκπαίδευσης των Ενόπλων Δυνάμεων, στρατολογία των Ελλήνων, εθελοντική στράτευση γυναικών και άλλες διατάξεις)*». Η ΕΕΔΑ, παρότι δεν κλήθηκε να καταθέσει τις απόψεις της, σε κανένα στάδιο της νομοθετικής διαδικασίας, σε αντίθεση με τον σκοπό που επιτελεί βάσει του καταστατικού της νόμου¹⁴ και των σχετικών συστάσεων διεθνών οργανισμών, όπως του Συμβουλίου της Ευρώπης¹⁵, θα ήθελε να αναφερθεί επιγραμματικά στις εξής διατάξεις του **Κεφαλαίου Ι'** που αφορά την Εναλλακτική υπηρεσία των αντιρρησιών συνείδησης:

- **Άρθρο 225 παρ. 3 περ. (α) του ΣχΝ**

Η εν λόγω διάταξη ορίζει ότι δεν αναγνωρίζονται ως αντιρρησίες συνείδησης «όσοι έχουν υπηρετήσει ενόπλως, ανεξαρτήτως χρονικού διαστήματος στις ελληνικές ή ξένες ΕΔ ή στα Σώματα Ασφαλείας ή στο Λιμενικό Σώμα – Ελληνική Ακτοφυλακή, μετά τον ενστερνισμό των πεποιθήσεων που εμποδίζουν την εκπλήρωση ένοπλης στρατιωτικής υποχρέωσης για λόγους συνείδησης».

¹³ **Επιστολή** της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Μέριμνα υπέρ του προσωπικού των Ενόπλων Δυνάμεων, εξορθολογισμός της νομοθεσίας των Ενόπλων Δυνάμεων, οργάνωση της Εθνοφυλακής και άλλες διατάξεις» (17.1.2023).

¹⁴ Βλ. άρθρο 12 παρ. β' του ν. 4780/2021.

¹⁵ Σύσταση **CM/Rec(2021)1** της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη για την ανάπτυξη και ενίσχυση αποτελεσματικών, πλουραλιστικών και ανεξάρτητων εθνικών θεσμών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, 31 Μαρτίου 2021 (Παράρτημα II, παρ. 8).

Αντιθέτως η ΕΕΔΑ συστήνει να αναγνωριστεί το δικαίωμα στην αντίρρηση συνείδησης και μετά την κατάταξη, κατά τη διάρκεια εκπλήρωσης της στρατιωτικής υποχρέωσης¹⁶, όπως άλλωστε έχει συστήσει στις ελληνικές αρχές ήδη από το 2006 και ο Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για την ελευθερία θρησκείας ή πεποίθησης,¹⁷ επισημαίνοντας σχετική σύσταση της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης,¹⁸ και σχετική απόφαση της τότε Επιτροπής του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.¹⁹ Αλλά και όπως επιτάσσει το διεθνές δίκαιο και τα διεθνή πρότυπα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σύμφωνα και με τις σχετικές θέσεις της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ,²⁰ του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ,²¹ της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης,²² του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου,²³ και του Γραφείου για τους Δημοκρατικούς Θεσμούς και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του ΟΑΣΕ.²⁴

Περαιτέρω η ΕΕΔΑ συστήνει επίσης ότι θα πρέπει να αναγνωριστεί το δικαίωμα στην αντίρρηση συνείδησης και στα επαγγελματικά στελέχη των Ενόπλων Δυνάμεων καθώς και τα άτομα που έχουν καταταγεί εθελοντικά,²⁵ σύμφωνα με τις συστάσεις της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης,²⁶ της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης,²⁷ και του Γραφείου για τους Δημοκρατικούς Θεσμούς και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του ΟΑΣΕ,²⁸ αλλά και όπως έχουν επισημάνει ο Ύπατος Αρμοστής

¹⁶ [Υπόμνημα](#) της ΕΕΔΑ στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2017 του Ύπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης (Φεβρουάριος 2017), σ. 6.

¹⁷ UN Economic and Social Council, Commission on human rights, Civil and political rights, including the question of religious intolerance, Addendum, Summary of cases transmitted to Governments and replies received, ([E/CN.4/2006/5/Add.1](#)), 27 Μαρτίου 2006, παρ. 138-139

¹⁸ Council of Europe, Parliamentary Assembly, [Recommendation 1518 \(2001\)](#), παράγραφος 5.1.

¹⁹ UN Commission on Human Rights, [Resolution 1998/77](#). Βλ. επίσης [Resolution 1993/84](#), παρ. 2, [Resolution 1995/83](#), παρ. 2.

²⁰ UN Human Rights Committee, Concluding observations on the fourth periodic report of Spain, ([CCPR/C/79/Add.61](#)), 3 Απριλίου 1996, παρ. 15 και 20.

²¹ UN Human Rights Council, Resolution 24/17 ([A/HRC/RES/24/17](#)), 8 Οκτωβρίου 2013, παρ. 5.

²² Council of Europe, Committee of Ministers, [Recommendation CM/Rec \(2010\) 4](#) "Human Rights of members of the armed forces", παράγραφος 41.

²³ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ψήφισμα σχετικά με το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα (Ετήσια Έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου), (A3-0025/93), [11 Μαρτίου 1993](#), όπως δημοσιεύτηκε στην Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων C 115, στις 26 Απριλίου 1993, παρ. 49 (σ. 183). Βλ. επίσης και Ψήφισμα σχετικά με την άρνηση στρατεύσεως και την αναπληρωματική θητεία, (A3-15/89), [13 Οκτωβρίου 1989](#), όπως δημοσιεύτηκε στην Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων C291, 20 Νοεμβρίου 1989, παρ. 1 (σ. 124), όπου υπάρχει ο όρος «οποτεδήποτε».

²⁴ OSCE, ODIHR, [Handbook on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel, 2008](#), Chapter 10 Conscientious Objection to Military Conscription and Service, 4. Best Practices and Recommendations, σ. 85 [δεύτερο σημείο].

²⁵ [Υπόμνημα](#) της ΕΕΔΑ στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2017 του Ύπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης (Φεβρουάριος 2017), σ. 7. GNCHR, [Recommendations](#) regarding Conscientious Objectors and the Scheme of Alternative Civil-Social Service (2004)

²⁶ Council of Europe, Parliamentary Assembly, [Recommendation 1518 \(2001\)](#), παράγραφος 5.2.

²⁷ Council of Europe, Committee of Ministers, [Recommendation CM/Rec \(2010\) 4](#) "Human Rights of members of the armed forces", παρ. 42 - 46.

²⁸ OSCE, ODIHR, [Handbook on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel, 2008](#), Chapter 10 Conscientious Objection to Military Conscription and Service, 4. Best Practices and Recommendations, σ. 85 [δεύτερο σημείο].

του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα,²⁹ και το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ.³⁰ Η ΕΕΔΑ έχει τονίσει επίσης ότι το δικαίωμα των επαγγελματιών στελεχών των ενόπλων δυνάμεων να αιτηθούν, εάν μεταβλήθηκαν οι πεποιθήσεις τους, να αναγνωριστούν ως αντιρρησίες συνείδησης και κατ'ακολουθίαν να αποχωρήσουν από τις ένοπλες δυνάμεις, δεν θα πρέπει να συγχέεται με οποιεσδήποτε άλλες διαδικασίες παραίτησης που συνεπάγονται τις βαρύτερες οικονομικές επιπτώσεις του άρθρου 108 παρ. 1 (βλ. ο.π. υποσημείωση 28).

Με βάση τα παραπάνω προτείνεται να απαλειφθεί η περ. α) της παρ.3 του άρθρου 225 και να προστεθεί στο τέλος του άρθρου αυτού παρ.6 ως εξής: «Ως αντιρρησίες συνείδησης μπορούν να αναγνωρισθούν κατά τις κείμενες κοινές διατάξεις και διαδικασίες και οπλίτες κατά τη διάρκεια εκπλήρωσης της κύριας στρατιωτικής υποχρέωσής τους στις ελληνικές ΕΔ ή στα Σώματα Ασφαλείας ή στο Λιμενικό Σώμα – Ελληνική Ακτοφυλακή για το χρονικό διάστημα μετά την αναγνώρισή τους ως αντιρρησιών συνείδησης. Το αυτό ισχύει και για τα επαγγελματικά στελέχη των ενόπλων δυνάμεων και των εθελοντών και εθελοντριών που μετά την αναγνώρισή τους ως αντιρρησίες συνείδησης αποχωρούν από τις ένοπλες δυνάμεις απαλλασσόμενοι των προβλεπόμενων στην παρ.1 του άρθρου 108 οικονομικών επιπτώσεων».

• Άρθρο 226 παρ. 1 και 2 του ΣχΝ

Παράγραφος 1

Στην παρ. 1 ορίζεται ότι η διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας καθορίζεται σε 15 μήνες έναντι 12 μηνών για όσους θα ήταν υπόχρεοι κύριας στρατιωτικής υποχρέωσης και σε 12 και 9 μήνες έναντι 9 και 6 μηνών για όσους θα είναι υποχρεωμένοι μειωμένης κύριας στρατιωτικής υποχρέωσης αντίστοιχα. Κατά τα διεθνή πρότυπα, συμπεριλαμβανομένου αυτού της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, γίνεται δεκτό ότι **σε καμία περίπτωση δεν μπορεί η εναλλακτική υπηρεσία να ξεπερνά σε διάρκεια 1,5 φορά [50% προσαύξηση] τη διάρκεια της στρατιωτικής υποχρέωσης**, διότι τότε παραβιάζεται το Άρθρο 1, παράγραφος 2 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη σχετικά με την αποτελεσματική προστασία του δικαιώματος του εργαζόμενου να κερδίζει τη ζωή του με εργασία που αναλαμβάνει ελεύθερα.³¹ Πρόκειται για ένα πρότυπο που είχε υιοθετηθεί ήδη από το 2004 από την ΕΕΔΑ,³² ωστόσο σύμφωνα με νεότερα συμπεράσματα της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ³³ ακόμα και μια τέτοια αναλογία

²⁹ UN High Commissioner for Human Rights, Analytical report on conscientious objection to military service ([A/HRC/23/22](#)), 3 Ιουνίου 2013, παρ. 26.

³⁰ UN Human Rights Council, Resolution 24/17 ([A/HRC/RES/24/17](#)), 8 Οκτωβρίου 2013, παρ. 5.

³¹ Βλ. Π.χ. Council of Europe, European Committee of Social Rights, *European Social Charter (Revised): Conclusions 2008 (vol. I)*, Estonia – Article I, σ. 231.

³² [Recommendations](#) regarding Conscientious Objectors and the Scheme of Alternative Civil-Social Service (2004), recommendation a.

³³ Συγκεκριμένα, στην περίπτωση της Αυστρίας, όπου η προσαύξηση είναι 50% (9 μήνες εναλλακτική υπηρεσία έναντι 6 μηνών στρατιωτικής θητείας) (βλ. UN Human Rights Committee, List of issues in relation to the fifth periodic report of Austria, Addendum, Replies of Austria to the list of issues, ([CCPR/C/AUT/Q/5/Add.1](#)), 4 Αυγούστου 2015, παρ. 139.), σημείωσε ότι η διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας είναι μεγαλύτερη από εκείνη της στρατιωτικής θητείας και ότι «μπορεί να είναι τιμωρητικά μεγάλη εάν δε βασίζεται σε εύλογους και

ενδέχεται να είναι τιμωρητική, και δεν διασφαλίζει ότι δεν θα παραβιάζονται τα Άρθρα 18 (περί ελευθερίας σκέψης, συνείδησης και θρησκείας), και 26 (περί διακρίσεων) του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα.

Παράγραφος 2

Στην παρ. 2 ορίζεται ότι η διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας δύναται να επανακαθορίζεται, αλλά δεν μπορεί: α) να είναι μικρότερη από τη διάρκεια της κύριας στρατιωτικής υποχρέωσης, ούτε β) να υπερβαίνει το διπλάσιο της κύριας στρατιωτικής υποχρέωσης. Η διάταξη της περίπτωσης β) έρχεται σε πλήρη αντίθεση με όσα αναφέρθηκαν στην παρ. 1 του άρθρου αυτού για την ανώτατη διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας καθόσον παρέχει τη δυνατότητα να καθορισθεί η διάρκεια αυτής μέχρι του διπλάσιου της κύριας στρατιωτικής υποχρέωσης, ήτοι προσαύξηση 100%. Η ΕΕΔΑ, όπως έχει ήδη προτείνει από το έτος 2019³⁴ εν όψει ανάλογης ρύθμισης του τότε σχεδίου νόμου του ΥΠΕΘΑ (μετέπειτα Ν.4609/2009) , **συνιστά να τροποποιηθεί η ως άνω διάταξη και αντ' αυτής να ορίζεται μια σταθερή αναλογία μεταξύ της διάρκειας της εναλλακτικής υπηρεσίας και εκείνης της κύριας στρατιωτικής υποχρέωσης, πάντοτε, εννοείται, εντός των ορίων που προβλέπονται από τα διεθνή πρότυπα.**

• Άρθρο 227 παρ. 1 του ΣχΝ

Στην παρ. 1 ορίζεται ότι η εναλλακτική υπηρεσία εκπληρώνεται σε υπηρεσίες φορέων του δημοσίου τομέα, και συνίσταται στην παροχή υπηρεσιών κοινής ωφέλειας, «σε περιοχές εκτός της περιφέρειας κατοικίας των ενδιαφερομένων». Η ρύθμιση αυτή εισάγει αδικαιολόγητη δυσμενή διάκριση σε βάρος των αντιρρησιών συνείδησης έναντι των υπηρετούντων κανονική θητεία για τους οποίους δεν υπάρχει τέτοιος περιορισμός. Η ΕΕΔΑ έχει τονίσει ότι το γεωγραφικό κριτήριο του τόπου εκπλήρωσης της εναλλακτικής υπηρεσίας θα πρέπει να υπάγεται στους ίδιους κανόνες που ισχύουν για την κανονική στρατιωτική θητεία.³⁵ Εξάλλου η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ, στην περίπτωση άλλου κράτους, έχει κρίνει την «απαίτηση εκπλήρωσης τέτοιων υπηρεσιών πέρα από τους τόπους μόνιμης διαμονής» ως ένα από τους παράγοντες που καθιστούν τις συνθήκες της εναλλακτικής υπηρεσίας «φύσει τιμωρητικές».³⁶ Αλλά και στην περίπτωση της Ελλάδας, η ίδια Επιτροπή έχει ζητήσει η εναλλακτική υπηρεσία να μην είναι τιμωρητική όχι μόνο ως

αντικειμενικούς λόγους», παραπέμποντας στα άρθρα 18 και 26 του ΔΣΑΠΔ και ενθάρρυνε το κράτος μέλος να διασφαλίσει ότι η διάρκεια της εναλλακτικής υπηρεσίας δεν θα είναι τιμωρητική ως προς τη φύση της (UN Human Rights Committee, Concluding observations on the fifth periodic report of Austria, (CCPR/C/AUT/CO/5), 3 Δεκεμβρίου 2015, παράγραφοι 33-34.)

³⁴ Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» (Αντιρρησίες συνείδησης) (20.1.2016), σελ. 6, παρ. 6. Επίσης: ΕΕΔΑ, [Προτάσεις](#) της 10/06/2004 όπως τροποποιήθηκαν στις 01/07/04 επί ζητημάτων αντιρρησιών συνείδησης και του θεσμού της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας στην Ελλάδα (2004), παρ. 11).

³⁵ GNCHR, [Recommendations](#) regarding Conscientious Objectors and the Scheme of Alternative Civil-Social Service, 10 June 2004, recommendation h. [Observations](#) on Article 12 of the bill of the Ministry of National Defence "Settlement of issues concerning transfer of soldiers, care for staff and other provisions" (Conscientious Objectors), 20 January 2016, III, Special Observations on Article 12 of the bill, para. 6 [in Greek].

³⁶ UN Human Rights Committee, Concluding observations on the sixth periodic report of the Russian Federation, [CCPR/C/RUS/CO/6](#), 24 November 2009, para. 23.

προς τη διάρκεια ή το κόστος, αλλά και ως προς την φύση της υπηρεσίας.³⁷ **Συνιστάται συνεπώς να απαλειφθεί από το εν λόγω άρθρο η φράση «σε περιοχές εκτός της περιφέρειας κατοικίας των ενδιαφερομένων».**

- **Άρθρο 228 παρ. 1 του ΣχΝ**

Στην παρ. 1 ορίζεται ότι η αναγνώριση των αντιρρησιών συνείδησης, καθώς και η διάθεσή τους στους φορείς του δημοσίου τομέα για εκπλήρωση εναλλακτικής υπηρεσίας, γίνεται με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Άμυνας ύστερα από γνωμοδότηση ειδικής επιτροπής, που εξετάζει τη συνδρομή των προϋποθέσεων του άρθρου 225 και αποτελείται από: α) έναν (1) σύμβουλο ή πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, ως Πρόεδρο και β) τρεις (3) καθηγητές Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων της Περιφέρειας Αττικής με ειδικότητα στη φιλοσοφία ή στις κοινωνικές – πολιτικές επιστήμες ή στην ψυχολογία ή στη νομική και γ) έναν (1) ανώτερο αξιωματικό του Κοινού Νομικού Σώματος των Ενόπλων Δυνάμεων, ως Μέλη. Οι πιο πάνω ρυθμίσεις δεν εναρμονίζονται με τις συστάσεις της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ που έχει επανειλημμένα καλέσει τις ελληνικές αρχές να θέσουν την εξέταση των αιτήσεων υπό τον πλήρη έλεγχο πολιτικών αρχών,³⁸ καθώς και με τις αντίστοιχες επανειλημμένες συστάσεις προς τις ελληνικές αρχές του Ειδικού Εισηγητή του ΟΗΕ για την ελευθερία θρησκείας ή πεποίθησης,³⁹ αλλά και του Επιτρόπου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Συμβουλίου της Ευρώπης που έχει ζητήσει ήδη από το 2002 «την μεταφορά των αρμοδιοτήτων για τη χορήγηση καθεστώτος αντιρρησία συνείδησης από το Υπουργείο Άμυνας σε ένα ανεξάρτητο πολιτικό τμήμα».⁴⁰ Σε αυτό το πλαίσιο, η ΕΕΔΑ επαναλαμβάνει⁴¹ την θέση της ότι η αρμόδια Αρχή που θα αποφασίζει για το αν ένα άτομο θα πρέπει να εκπληρώσει εναλλακτική υπηρεσία ή όχι, **θα πρέπει να είναι ανεξάρτητη και να μην περιλαμβάνει μέλη της στρατιωτικής διοίκησης.** Το Γραφείο του Υπατου Αρμοστή είχε δηλώσει ρητά εξ αφορμής του το νομοσχέδιου (μετέπειτα ν.4609/2019) ότι «παραμένει προβληματικό, με δεδομένο ότι, παρά την νέα σύνθεση της πενταμελούς ειδικής επιτροπής με την συμμετοχή μόνο ενός στρατιωτικού αξιωματικού (αντί για δύο), η αξιολόγηση των

³⁷ UN Human Rights Committee, Concluding observations on the second periodic report of Greece, (CCPR/C/GRC/CO/2), 3 Δεκεμβρίου 2015, παρ. 38.

³⁸ UN Human Rights Committee, Concluding observations on the second periodic report of Greece, 3 Δεκεμβρίου 2015, (CCPR/C/GRC/CO/2), παράγραφοι 37-38.

³⁹ UN Special Rapporteur on freedom of religion or belief, [Communication GRC 3/2016](#), 31 October 2016

⁴⁰ Report by Mr Alvaro Gil-Robles, Commissioner for Human Rights, on his visit to the Hellenic Republic, 2-5 Ιουνίου 2002, [CommDH\(2002\)5](#), παρ. 18.

⁴¹ Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» (Αντιρρησίες συνείδησης) (20.1.2016), σελ. 5, παρ. 4. Επίσης: Υπόμνημα της ΕΕΔΑ στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2017 του Υπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης (Φεβρουάριος 2017), σ. 8. Προτάσεις για το θεσμό της εναλλακτικής πολιτικής- κοινωνικής υπηρεσίας (2001), παρ. 7. Παρατηρήσεις επί του σχεδίου Δεύτερης Περιοδικής Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ), 5.12.2013, σελ. 56.

αιτήσεων για καθεστώς αντιρρησία συνείδησης ακόμα δεν βρίσκεται υπό τον πλήρη έλεγχο πολιτικών αρχών»⁴².

Περαιτέρω, μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας αναγνώρισης των αντιρρησιών συνείδησης, ως προς την εποπτεία της προσφοράς της εναλλακτικής υπηρεσίας η **ΕΕΔΑ θεωρεί ότι, αφού οι αντιρρησίες συνείδησης διαγραφούν από το Στρατολογικό Μητρώο του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας, θα πρέπει να υπάρχει συναρμοδιότητα των Υπουργείων Εσωτερικών και Υγείας**.⁴³ Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι η εποπτεία της εναλλακτικής υπηρεσίας είναι από τους παράγοντες που επηρεάζουν τον γνήσια πολιτικό (μη στρατιωτικό) χαρακτήρα της εναλλακτικής υπηρεσίας.⁴⁴ Επίσης το Γραφείο για τους Δημοκρατικούς Θεσμούς και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του ΟΑΣΕ αναφέρει στις συστάσεις του ότι η εναλλακτική υπηρεσία θα πρέπει να εκπληρώνεται υπό γνήσια πολιτική (μη στρατιωτική) διοίκηση, χωρίς καμία ανάμιξη των στρατιωτικών αρχών.⁴⁵

- **Άρθρο 230 παρ. 1, 2 και 5 του ΣχΝ**

Με την παράγραφο 1 σε συνδυασμό με τη παράγραφο 5 ορίζεται ότι οι αντιρρησίες συνείδησης που συμπληρώνουν το τεσσαρακοστό (40ό) έτος της ηλικίας τους μπορούν να εξαγοράσουν το υπόλοιπο της εναλλακτικής τους υπηρεσίας την οποία θα προσέφεραν μέχρι την οριστική απόλυσή τους, εφόσον προηγουμένως εκπληρώσουν χρόνο εναλλακτικής υπηρεσίας σε φορείς του δημοσίου τομέα συνολικής διάρκειας είκοσι (20) ημερών. Το ποσόν της εξαγοράς ορίζεται κατά την παρ.2 σε 1.500 ευρώ το μήνα.

Η παραπάνω ρύθμιση **διαιώνίζει το πρόβλημα της σημαντικής δυσμενούς και εντελώς αδικαιολόγητης διάκρισης που υφίσταται η κατηγορία αυτή αντιρρησιών συνείδησης**, όπως έχει επισημανθεί επανειλημμένα τόσο από την ΕΕΔΑ,⁴⁶ όσο και από άλλους φορείς που συμμετέχουν στη συγκρότησή της (Συνήγορος του Πολίτη⁴⁷,

⁴² OHCHR, Approaches and challenges with regard to application procedures for obtaining the status of conscientious objector to military service in accordance with human rights standards, A/HRC/41/23, 24.5.2019, παρ. 41. Διαθέσιμο στο: <https://undocs.org/A/HRC/41/23>

⁴³ Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» (Αντιρρησίες συνείδησης) (20.1.2016), σελ. 5, παρ. 3. Επίσης: ΕΕΔΑ, Προτάσεις της 10/06/2004 όπως τροποποιήθηκαν στις 01/07/04 επί ζητημάτων αντιρρησιών συνείδησης και του θεσμού της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας στην Ελλάδα (2004), παρ. 6.

⁴⁴ ECtHR, Case of Adyan and others v. Armenia, (Application no. 75604/11), Court (First Section), 12/10/2017, παρ. 68-69. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-177429>

⁴⁵ OSCE, ODIHR, *Handbook on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel*, 2008, Chapter 10 Conscientious Objection to Military Conscription and Service, 4. Best Practices and Recommendations, σ. 86 [έβδομο σημείο].

⁴⁶ Βλ. Παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ σχετικά με τη διαρκή παραβίαση του Άρθρου 1 παρ. 2 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη ως προς τους αντιρρησίες συνείδησης στην Ελλάδα (11.11.2016), σελ. 5-6. Υπόμνημα της ΕΕΔΑ στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2017 του Υπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης (Φεβρουάριος 2017), σελ. 10-11.

⁴⁷ Συνήγορος του Πολίτη, «Ο Συνήγορος του Πολίτη για την άρση του προστίμου ανυποταξίας», Δελτίο Τύπου 2/2/2016. Και παλιότερα: Συνήγορος του Πολίτη, Ειδική Έκθεση «Ο θεσμός της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας. Προτάσεις αναμόρφωσης.» (1999), κεφ. 2. «Η διάρκεια της Ε.Π.Κ.Υ.».

Διεθνής Αμνηστία⁴⁸). Η διάκριση αυτή απορρέει από το γεγονός ότι για τους αντιρρησίες συνείδησης το ποσό εξαγοράς υπολογίζεται με βάση τους περισσότερους μήνες εναλλακτικής υπηρεσίας (έναντι της κύριας στρατιωτικής υποχρέωσης), παρότι πλην των 20 ημερών, δεν παρέχεται από αυτούς καμία πραγματική εναλλακτική υπηρεσία για το υπόλοιπο χρονικό διάστημα αυτής, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τους υπόχρεους σε κύρια στρατιωτική υποχρέωση οι οποίοι και αυτοί δεν εκπληρώνουν καμία πραγματική στρατιωτική υποχρέωση για το μικρότερο όμως υπόλοιπο της θητείας τους. Αποτέλεσμα οι αντιρρησίες συνείδησης αυτής της κατηγορίας να καλούνται να καταβάλουν 4.500 επιπλέον ευρώ έναντι των απαλλασσόμενων από τη κύρια στρατιωτική υποχρέωση (3 επιπλέον μήνες της εναλλακτικής υπηρεσίας επί 1.500 ευρώ κατά μήνα σύμφωνα με την παρ.2), παρότι και οι δύο κατηγορίες πλην των 20 ημερών ουδεμία απολύτως υπηρεσία, στρατιωτική ή εναλλακτική, προσφέρουν. **Η διάκριση αυτή μπορεί να θεραπευθεί με τροποποίηση των παρ.5 αν οι αντιρρησίες συνείδησης εξαγόραζαν το υπόλοιπο της εναλλακτικής υπηρεσίας που εξαγοράζεται υπολογίζεται σε μήνες στρατιωτικής υπηρεσίας κατά την κύρια στρατιωτική υποχρέωση** δηλ. το ποσό της εξαγοράς της μη προσφερόμενης εναλλακτικής υπηρεσίας εξομοιωνόταν με το ποσό εξαγοράς της μη εκπληρούμενης στρατιωτικής υπηρεσίας. Τα ίδια ισχύουν και για τη μεταβατική διάταξη του άρθρου 246 παρ. 16 του ΣχΝ.

- **Επανάληψη στο ΣχΝ της ρύθμισης του καταργούμενου άρθρου 65 παρ.1, πρώτο εδάφιο του ν.3421/2005**

Δυνάμει του άρθρου 243 καταργούνται τα άρθρα 1 έως 73 ν. 3421/2005 (ΦΕΚ Α' 302), περί στρατολογίας των Ελλήνων και άλλων διατάξεων. Έτσι καταργείται, τελείως αδικαιολόγητα, ίσως εκ παραδρομής λόγω της κατάργησης in globo των ως άνω άρθρων, και το πρώτο εδάφιο της παρ. 1 του άρθρου 65 το οποίο όριζε ότι «Όσοι καταδικάζονται για άρνηση εκτέλεσης στρατεύσιμης στρατιωτικής υπηρεσίας και εκτίουν ποινή φυλάκισης ίση ή μεγαλύτερη της διάρκειας της εναλλακτικής υπηρεσίας που θα εκπλήρωναν, αν είχαν αναγνωρισθεί ως αντιρρησίες συνείδησης, μετά την αποφυλάκισή τους, εξαιρούνται από τις προσκλήσεις για κατάταξη στις Ένοπλες Δυνάμεις». **Συνεπώς θα πρέπει η ρύθμιση αυτή να επαναληφθεί και στο παρόν σχέδιο νόμου.** Ωστόσο θα πρέπει να επισημανθεί ότι η ως άνω διάταξη συνιστά μερικότερη και ειδική αντιμετώπιση του μείζονος και σοβαρότατου ζητήματος της δυνατότητας συνεχών και αλλεπάλληλων διώξεων των αντιρρησιών συνείδησης για την άρνηση εκπλήρωσης της στρατιωτικής θητείας, κατά παραβίαση της αρχής «κανείς δε διώκεται, ούτε τιμωρείται ποινικά δύο φορές για το ίδιο αδίκημα» (ne bis in idem) Υπέρ της κατάργησης της πρακτικής αυτής έχει κατ' επανάληψη ταχθεί η ΕΕΔΑ⁴⁹

⁴⁸ Βλ. π.χ. Διεθνής Αμνηστία, «Συνάντηση της Διεθνούς Αμνηστίας με τον Αναπληρωτή Υπουργό Εθνικής Άμυνας σχετικά με τους αντιρρησίες συνείδησης», [Δελτίο Τύπου](#) 25 Οκτωβρίου 2018.

⁴⁹ [Παρατηρήσεις](#) της ΕΕΔΑ επί του άρθρου 12 του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας «Ρύθμιση θεμάτων μεταθέσεων οπλιτών, μέριμνας προσωπικού και άλλες διατάξεις» (Αντιρρησίες συνείδησης) (20.1.2016), σελ. 5, παρ. 2. [Υπόμνημα](#) της ΕΕΔΑ στην τετραετή αναλυτική έκθεση του 2017 του Υπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για το δικαίωμα αντίρρησης συνείδησης (Φεβρουάριος 2017), σ. 11-12. Επίσης: ΕΕΔΑ, [Προτάσεις](#) της 10/06/2004 όπως τροποποιήθηκαν στις 01/07/04 επί ζητημάτων

συνηγορούν δε και οι συστάσεις της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ,⁵⁰ (τις οποίες υπενθύμισε και ο Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για την ελευθερία θρησκείας ή πεποίθησης⁵¹) και στις οποίες η Επιτροπή με ανησυχία διαπιστώνει ότι το φαινόμενο δεν έχει εξαλειφθεί στη Χώρα μας. Παρόμοιες θέσεις για την επανειλημμένη τιμωρία αντιρρησιών συνείδησης έχουν εκφράσει η Ομάδα εργασίας του ΟΗΕ για την αυθαίρετη κράτηση,⁵² η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα,⁵³ και το Γραφείο για τους Δημοκρατικούς Θεσμούς και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του ΟΑΣΕ.⁵⁴

αντιρρησιών συνείδησης και του θεσμού της εναλλακτικής πολιτικής-κοινωνικής υπηρεσίας στην Ελλάδα (2004), παρ. 5.

⁵⁰ UN Human Rights Committee, Concluding observations on the second periodic report of Greece, 3 Δεκεμβρίου 2015, ([CCPR/C/GRC/CO/2](#)), παράγραφοι 37-38.

⁵¹ UN Special Rapporteur on freedom of religion or belief, [Communication GRC 3/2016](#), 31 October 2016.

⁵² United Nations, Economic and Social Council, Commission on Human Rights, Report of the Working Group on Arbitrary Detention “Civil and political rights, including the question of torture and detention”, ([E/CN.4/2000/4](#)), (Recommendation 2: detention of conscientious objectors), παρ. 91-94.

⁵³ UN Commission on Human Rights, [Resolution 1998/77](#), παρ. 5.

⁵⁴ OSCE, ODIHR, [Handbook on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel](#), 2008, Chapter 10 Conscientious Objection to Military Conscription and Service, 4. Best Practices and Recommendations, σ. 85 [τέταρτο σημείο].